

Pernis apivorus

bivråk

Hökartade rovfåglar

STARKT HOTAD (EN)
A2bde

Ordn. *Accipitriformes*, Fam. *Accipitridae*, *Pernis apivorus* (Linnaeus, 1758).

Beskrivning. Något större och mer långvingad än ormvråken, men på avstånd är den lätt att förväxla med denna. Vingspann 113–135 cm. Skiljs från ormvråken på smalare och längre hals samt längre och fylligare stjärt. Glidflyger på nedåtkupade vingar, kretsar med plan vinghållning. Variabel dräkt men alltid med några få glesa, mörka tvärband i vingar och stjärt i motsats till ormvråkens tätare och mindre tydliga tvärbandning.

Utbredning och status. Häckar i samtliga landskap utom på Gotland. Arten är generellt sett troligen vanligare i landets östra delar än i dess västra. I norra Norrlands inland är förekomsten mycket gles. I början av 1980-talet beräknades den svenska populationen till cirka 8000 par, men torde f.n. (2005) vara betydligt mindre (storleksordningen 5000 par). Antalet årligen höstflyttande bivråkar vid de standardiserade flyttfågelräkningarna i Falsterbo var i medeltal 12 700 ex. 1973–1980, 7650 ex. 1981–1990 och 4500 1991–2000 (Nils Kjellén). Under åren 2001–2003 var medeltalet endast 2800 individer. Enligt falsterbosiffrorna har bivråken således minskat med 50–70% de senaste 30 åren (tre generationer).

Bivråken är en europeisk och västasiatisk häckfågel. I delar av västra Europa är förekomsten gles och ojämn och åtminstone lokalt minskande. I England finns på sin höjd 70 par. I Norge är bivråken fåtalig i de sydöstra delarna och har gått markant tillbaka sedan förra århundradet, medan den i Finland förekommer i landets södra del upp till 67°N (3000–4000 par, minskade med 20 % 1990–2000). I Danmark häckar 600–700 par, framför allt i de lövskogsrika östra delarna av landet. Europapopulationen beräknas uppgå till minst 110 000 par varav cirka 70 000 i Ryssland.

Ekologi. Bivråken anländer till Sverige från övervintringsområdet i tropiska Afrika under senare hälften av maj månad till början av juni. Bygger risbon som i allmänhet placeras högt i löv- eller barrträd (gran). Biotoperna vid boplatserna karaktäriseras av en högre andel lövträd än i genomsnittsskogen (södra Sverige) och boplatserna ligger i genomsnitt närmare sjöar och andra vattenrika marker än vad utlagda slumpytor i skogsmark gör. I norra Sverige behöver bivråken granskog av hög bonitet för sin häckning. Som gemensam nämnare för bivråkens boplatsskrav i Sverige tycks således preferensen för den högproduktiva skogsmarken gälla. I optimala områden kan tätheten av bivråk uppgå till 10–15 par/100 km² fastmarksyta.

Redan 7–14 dagar efter ankomsten till boplatserna värper bivråken 1–2 ägg (mediandatum i östra Svealand 1–2 juni). Enligt studier i Uppland uteblir emellertid äggläggningen för igenomsnitt 37 % av paren. Detta har tolkats som så att vissa nyanlända fåglar från Afrika är i så pass dålig kondition – starkt varierande antal från år till år troligen beroende på vädret under flyttningen – att de inte förmår producera ägg. Enstaka par i dålig kondition lyckas emellertid bygga upp fettreserven och lägger ägg i senare delen av juni. Ruvningstid ca 35 dygn. Ungarna blir flygga vid 40 dygns ålder, men matas vid boet av åtminstone en förälder ytterligare ca 14 dagar innan de flyttar söderut, huvudsakligen under september. Vid Falsterbo sker årligen en markerad förbiflyttning av gamla bivråkar under någon eller några dagar i slutet av augusti. Förmodligen utgörs huvuddelen av dessa fåglar av par som ej häckat

eller av par som misslyckats med häckningen. Svenska adulta bivråkar flyttar till tropiska Afrika huvudsakligen via Gibraltar medan ungfågarna flyttar på en mer bred front över Medelhavsregionen. Åtminstone en viss andel (majoritet?) av norrlandsivråkar flyttar till och från Afrika förbi öster om Medelhavet. Det huvudsakliga övervintringsområdet för syd- och mellansvenska bivråkar ligger inom det stråk med tropisk skog som finns nära den västafrikanska kusten, från Guinea i väster till Kongo-Brazzaville i öster. Majoriteten av de ettåriga bivråkar stannar i Afrika och återvänder inte till Europa förrän under sitt tredje kalenderår.

Under maj–juni jagar bivråksparet (könen byter av varandra i ruvningen och söker föda var för sig) i skogsmark runt boplatsen (25–50 km²) och födan utgörs då huvudsakligen av småfågelungar (främst trastar) och i viss mån av grodor. Även ryggradslösa djur som snäckor, maskar samt humlelarver/-puppor m.m. kan tänkas vara viktig föda under denna tid. Förmodligen är bivråksparen territoriella under maj–juni, eftersom produktiva skogsområden är en bristvara.

I slutet av juni har de sociala getingarternas samhällen vuxit till sig så att de börjar utgöra en viktig näringskälla. Sju sociala getingararter med olika fenologi, samhällsstorlek och åtkomlighet utnyttjades i ett undersökt område i Uppland. Bivråksungarna uppföds nästan uteslutande på larver och puppor från dessa sju getingararter, vars fenologi och talrikhet påverkar bivråkens häckningsresultat. Under år då någon eller flera av getingarterna är fåtaliga, tidiga i sin egen reproduktion eller misslyckas med sin fortplantning p.g.a. födobrist (getingar är rovdjur som är beroende av en god insektsrikedom), blir resultatet att bivråksungarna i stor omfattning svälter till döds. Under juli–augusti födosöker bivråken över mycket stora arealer (100-tals km²) och platser med god getingförekomst (huvudsakligen gläntor, inägor, öppningar i skog, hyggeskanter och andra kantzoner mot skog, lövskog etc., nästan aldrig på stora öppna fält i jordbrukslandskapet) utnyttjas ofta av många bivråkspär utan att stridigheter uppkommer.

Reproduktionen i östra Svealand 1986–91 var 0,6 ungar/studerat par ($n = 99$) och andelen lyckade häckningar av samtliga studerade par var 35 %. En hög andel av bivråksungarna blir tagna av duvhök och mård (drygt 20 % i östra Svealand 1986–1991). Den låga reproduktionstakten kompenseras av en genomsnittlig lång livslängd. De äldsta kända vilda bivråkar blev 29 respektive 28 år gamla.

Hot. En trolig delförklaring till minskande bivråksstammar är att det i dagens skogs- och jordbruksbygder finns ett sämre utbud av insektsrika biotoper jämfört med förhållandena för 20–40 år sedan. Minskad insektsrikedom innebär förmodligen en lägre täthet av sociala getingsamhällen och därmed sämre förutsättningar för bivråkens häckning. En allmän "förtorkning" av landskapet (täckdikning, dikning av skogsmark etc.) liksom omföring av lövträdsrika marker till täta produktionsskogar av barrträd medför dessutom en försämrad förekomst av tättingar (trastar etc.) och grodor, vilket sannolikt påverkar bivråken negativt (sämre förutsättningar för bivråken att producera ägg eftersom god tillgång på småfågelungar och groddjur är en viktig förutsättning under maj–juni).

Långlivade fåglar med låg reproduktionstakt som bivråken, är betydligt känsligare för jakt än kortlivade arter med hög reproduktion. Den jakt som fortfarande bedrivs på bivråk i Medelhavsområdet, främst på Malta, är därför starkt negativ för bivråken. Inom övervintringsområdena i Afrika sker dessutom en icke försumbar jakt som dessutom med största sannolikhet har ökat under senare tid som en följd av växande befolkning med förbättrade möjligheter att införskaffa skjutvapen. Den accelererande avverkningen av tropiska skogar inom bivråkens övervintringsområden är ytterligare en starkt negativ påverkansfaktor.

Åtgärder. Granplantera inte inägor, skogslyckor eller andra öppna/halvöppna ytor i eller intill skogsmark. Spara trädridaer och lövträd. Bevara lövskogar och öka andelen löv i barrskog. Gallra inte i onödan och helst inte alls i sumpskog. Dika inte ut vattensamlingar, sumpskogar, alkärr eller andra våta miljöer. Undvik att täckdika. Bevara i möjligaste mån betad ängs- och skogsmark. Undvik bekämpningsmedel mot insekter, speciellt i skogstrakter. Tolerera ogräs och andra örter i åkermark och lämna åtminstone en sprutningsfri zon. Det är angeläget att populationsutvecklingen i Sverige följs upp, bl.a. genom årliga räkningar av sydflyttande fåglar vid Falsterbo. Det är även angeläget att jakten upphör i Medelhavsområdet. I denna fråga bör Sverige vara mer pådrivande än vad som hittills skett. Bivråken bör även studeras i dess övervintringsområden i tropiska Afrika, där bl.a. jakt och biotopförändringar med stor sannolikhet är bidragande orsaker till vikande populationer i Europa.

Övrigt. Utländska namn – NO: Vepsehauk, DK: Hvepsevåge, FI: Mehiläishaukka, D: Wespenbussard, F: Bondrée apivore, GB: Honey Buzzard.

Bivråk är förtecknad i bilaga 1 i EU:s fågeldirektiv (rådets direktiv 79/409/EEG) och ingår i Natura 2000.

Litteratur

- Amcoff, M., Tjernberg, M. & Berg, Å. 1994. Bivråkens *Pernis apivorus* boplatsval. *Ornis Svecica* 4: 145–158.
- Bijlsma, R.G. 1986. Voorkomen en broedbiologie van de Wespendif *Pernis apivorus* op de ZW-Veluwe en in de ZO-Achterhoek. *Limosa* 59: 61–66.
- Edwards, R. 1980. *Social wasps. Their biology and control*. East Grinstead.
- Fox-Wilson, G. 1946. Factors affecting populations of social wasps, *Vespula* species, in England (Hymenoptera). *Proceedings of the Royal Entomological Society of London (A)*, 21: 17–27.
- Galea, C. & Massa, B. 1985. Notes on the raptor migration across the central Mediterranean. I; Newton, I. & Chancellor, R.D. (red.). *Conservation Studies on Raptors. ICBP Technical Publication No. 5*, s. 257–261. Cambridge.
- Hagen, Y. & Bakke, A. 1958. The food of some Honey-Buzzards (*Pernis apivorus* (L.)) in Norway. *Medd. Statens viltundersökelse 2*: 1–28.
- Hake, M., Kjellén, N. & Alerstam, T. 1999. En doldis på spåren. *Vår Fågelvärld* 58(5): 6–11.
- Holstein, V. 1944. *Hvepsevaagen* (*P. apivorus*). Kopenhagen.
- Jørgensen, H.E. 1989. Hvepsevåge *Pernis apivorus*. I: *Danmarks Rovfugle – en statusoversigt*. s. 65–78. Fredrikshus.
- Kirkwood, J.K. 1982. Food requirements for deposition of energy reserves in raptors. I: Newton, I. & Chancellor, R.D. (red.). *Conservation Studies on Raptors. ICBP Technical Publication No. 5*, s. 295–298. Cambridge.
- Kjellén, N. & Roos, G. 1999. Population trends in Swedish raptors demonstrated by migration counts at Falsterbo, Sweden 1942-1997. I: Kjellén, N. 1999. *Differential migration in raptors*. Dissertation, Lund 1999.
- Kostrzewa, A. 1984. Pestizide in Eiern des Wespenbussards (*Pernis apivorus*). *J. Orn.* 125: 482–483.
- Kostrzewa, A. 1985. Zur Biologie des Wespenbussards (*Pernis apivorus*) in Teilen der Niederrheinischen Bucht mit besonderen Anmerkungen zur Methodik bei Greivogeluntersuchungen. *Ökol. Vögel (Ecol. Birds)* 7: 113–134.
- Kostrzewa, A. 1987a. Einflüsse des Wetters auf Siedlungsdichte und Fortpflanzung des Wespenbussards (*Pernis apivorus*). *Die Vogelwarte* 34: 33–46.
- Kostrzewa, A. 1987b. Quantitative Untersuchungen zur Habitattrennung von Mäusebussard (*Buteo buteo*), Habicht (*Accipiter gentilis*) und Wespenbussard (*Pernis apivorus*). *J. Orn.* 128: 209–229.
- Kostrzewa, A. & Kostrzewa, R. 1988. Bestandstrends der Greifvögel (Falconiformes) in der Niederrheinischen Bucht. *J. Orn.* 129: 457–461.
- Nilsson, K-G. & Peterz, M. 1986. Vårsträcket av rovfåglar över nordvästra Skåne. *Vår Fågelvärld* 45: 267–274.
- Smith, N.G., Goldstein, D.L. & Bartholomew, G.A. 1986. Is long-distance migration possible for soaring hawks using only stored fat? *The Auk* 103: 607–611.

- Spredbery, J.P. 1973. *Wasps. An account of the biology and natural history of solitary and social wasps with particular reference to those of the British Isles*. Sidgwick & Jackson. London.
- Staab, R. 1985. Ringmärkningsciffror, mellanårsvariationer och populationstrender hos bivråk och pilgrimsfalk. *Ringinform* 8: 26–30.
- Søgård, S. & Østerby, G. 1989. Höststräcket av bivråk *Pernis apivorus* vid Falsterbo 1977–1986. *Vår Fågelvärld* 48: 191–201.
- Tjernberg, M. & Rytman, H. 1994. Bivråkens *Pernis apivorus* överlevnad och beståndsutveckling i Sverige. *Ornis Svecica* 4: 133–139.

ArtDatabanken 2006-05-30. Faktablad: *Pernis apivorus* – bivråk. Förf. Martin Tjernberg 1992. Rev. Martin Tjernberg 2005.

© ArtDatabanken, SLU 2006.